

Міністерство освіти і науки України
Український католицький університет
Факультет суспільних наук

Кафедра соціології

Дипломна робота на тему:

Механізми житлової ексклюзії ВПО (на прикладі міста Львова)

Виконав студент 4 курсу
бакалаврату за спеціальністю
“Соціологія”, групи – ССО-17Б
Кашицький Віталій Михайлович

Науковий керівник:
Професор кафедри соціології УКУ,
Міхеєва О. К.

Львів 2021

ЗМІСТ

Вступ 3

Розділ 1. Теоретична частина дослідження 6

1.1 Теоретичні концепції соціальної ексклюзії	6
1.1.1 Історія використання терміну	6
1.1.2 Соціальна ексклюзія у Марксовій соціальній теорії та її критика	9
1.1.3 Соціальна ексклюзія у теоретизуванні П'єра Бурдьйо	12
1.1.4 "Парадигма монополії" Гіларі Сільвер	14
1.1.5 Зигмунд Бауман про "іншування"	15
1.1.6 Висновки: теоретизуючи соціальну ексклюзію	16
1.2. Житло та соціальна ексклюзія.....	19
1.2.1 Соціальна поляризація та сегрегація як прояви житлової ексклюзії	20
1.2.2 Стигматизація та її наслідки для житлової сфери	24
1.2.3 Висновки: житлова ексклюзія та суміжні процеси соціальної нерівності	25
1.3. Внутрішньо переміщені особи в Україні.....	27
1.3.1 Загальне становище ВПО	27
1.3.2 Сфера житла та внутрішньо переміщені особи в Україні	29
1.3.4 Висновки: вторинний аналіз досліджень групи ВПО в Україні	32
Висновки до теоретичної частини дослідження.....	33

Розділ 2. Емпірична частина дослідження 35

2.1 Методологічна частина.....	35
2.1.1 Основні гіпотези дослідження	35
2.1.2 Обґрунтування інструментарію (операціоналізація понять)	37
2.1.3 Інтерпретація основних понять.....	38
2.1.4 Операціоналізація.....	40
2.2. Результати дослідження.....	41
2.2.1 Пошук житла у Львові	41
2.2.2 Роль різних форм капіталу.....	42
2.2.3 Прояви феноменів, що призводять до житлової ексклюзії.....	48
Висновки: за результатами емпіричного дослідження.....	52

Висновки до дипломної роботи 53

Список джерел і наукової літератури

ДОДАТКИ

Вступ

Актуальність теми

У 2014 році внаслідок анексії Криму та окупації частин Луганської та Донецької областей в Україні розпочалися масові внутрішні міграційні процеси. Проблеми переселенців привернули увагу міжнародних та державних структур, громадських організацій та волонтерських рухів. За останніми даними Міністерства соціальної політики (травень 2021) в Україні офіційно зареєстровано 1 378 532 переселенців з Луганської та Донецької областей та Кримського півострова [1], зокрема у місті Львові на 01.01.2019 обліковано 8155 осіб.

Внутрішньо переміщені особи в процесі переїзду та адаптації зіштовхнулись із низкою матеріальних, соціо-економічних та культурних проблем. За даними соціологічного дослідження: “Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах” питання житла та працевлаштування є пріоритетними, які найважче вирішити переселенцям у новій місцевості [3, с. 24-35]. У процесі пошуку оренди житла ВПО зіштовхнулись із негативним ставленням до їхньої соціальної групи. Орендодавці квартир відмовлялись надавати житло або підвищували вартість орендованого житла у 2014-2015 роках.

Щоб уникнути негативних наслідків у вигляді соціальної ексклюзії та маргіналізації ВПО у сфері житла та інших видах діяльності необхідно зрозуміти механізми, які перешкоджали переселенцям рівноправно взаємодіяти в українському суспільстві. Даний процес відображає складне, багатопланове явище, що вимагає уважного наукового осмислення.

Приклад з групою ВПО відображає значно ширшу проблематику, що стосується функціонування ринку житла у Львові. За допомогою випадку з

переселенцями можемо прослідкувати актуальні житлові проблеми, які стосуються інших соціальних груп.

Мета дослідження

Виявити механізми, що призводять до житлової ексклюзії внутрішньо переміщених осіб у м. Львові.

Завдання дослідження

- 1) Вивчити та концептуалізувати поняття соціальної ексклюзії
- 2) Концептуалізувати механізми житлової ексклюзії та пов'язані з нею процеси соціальної нерівності
- 3) Дослідити становище ВПО в Україні на основі вже проведених досліджень
- 4) Розробити методологію для проведення емпіричного дослідження групи ВПО у Львові на основі теоретичної частини дослідження
- 5) Дослідити вплив економічного, соціального та культурного капіталів на відтворення житлової ексклюзії групи ВПО у Львові
- 6) Зафіксувати прояви процесів соціальної нерівності, що призводять до житлової ексклюзії групи ВПО у Львові

Об'єкт дослідження:

- *за критерієм носія проблеми:* внутрішньо переміщені особи;
- *за критерієм загальної проблеми:* житлова ексклюзія.

Предмет дослідження:

Прояви та механізми житлової ексклюзії внутрішньо переміщених осіб у місті Львові.

Теоретико-методологічні засади дослідження

Метод збору інформації у рамках дослідження – проведення глибинних інтерв'ю, а також вторинний аналіз якісних даних.

Емпірична база:

Первинні дані: 3 глибинних напівструктурованих інтерв'ю;

Вторинні дані: 11 глибинних напівструктурованих інтерв'ю;

Дослідження «Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації» - жовтень 2014 – січень 2015 рр. [7].

Структура курсової роботи:

Дипломна робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку джерел та наукової літератури, який налічує 31 позицію. Обсяг роботи – 53 сторінок основного тексту.

Розділ 1. Теоретична частина дослідження

1.1 Теоретичні концепції соціальної ексклюзії

Поняття соціальної ексклюзії на сьогоднішній день має низку інтерпретацій. Завданням цього розділу є структурувати та узагальнити основні стратегії пояснення цього терміну з метою подальшого використання його в дослідженні. Важливо зазначити, що феномен соціальної ексклюзії можна пояснювати виходячи із різних теоретичних підходів. У даному розділі ми розглянемо та проаналізуємо теоретичні роботи, які стосуються безпосередньо або опосередковано поняття соціальної ексклюзії, які в подальшому можна адаптувати для пояснення житлової ексклюзії. Це допоможе нам поглибити розуміння базових компонентів та механізмів за якими вибудовується поняття соціальної ексклюзії.

Важливо зазначити, що поняття інтеграції та адаптації протиставляються процесу ексклюзії з позиції вивчення соціальних феноменів. Процес інтеграції та адаптації апріорі визначає соціальну групу за певними ознаками як "іншу" у співставленні з "нормальною". Поняття соціальної ексклюзії уникає даного детермінанту категоризуючи відповідний феномен до суспільної проблеми.

1.1.1 Історія використання терміну

Феномен соціальної ексклюзії або соціального виключення вперше був запропонований у другій половині ХХ ст. французьким державним секретарем Р. Ленуаром [30, с. 2-3]. За останні 30 років це питання все частіше озвучується у інтелектуальних, політичних та соціальних дискусіях.

Поняття “соціальна ексклюзія” набуло популярності за останні декілька десятиліть, тому значення терміну досі не є універсальним. Г. Сільвер описує, яким чином формується визначення соціальної ексклюзії у різних суспільствах, і це залежить від національного контексту та вибору соціологічної парадигми науковця дослідника даного феномену [30].

Із винайденням нового авторського терміну Р. Ленуар у 1974 році визначив 10 основних груп населення, які були “ексклюзованими” у Франції і включались в групу соціально ексклюзованих в суспільстві. До такої групи належали: “фізично та розумово неповноздатні, самогубці, престарілі інваліди, діти, ті, що зазнали насилля, наркомани, правопорушники, одинокі батьки (особливо матері), “маргінали”, “асоціальні” та “соціальні невдахи” [36, с. 4]. Керівництво Франції розробили проект, який забезпечував соціальне страхування лише тим, хто працював на оплачуваній роботі або тим, хто були одруженими з партнерами, які отримували заробітну плату. Таким чином політична система Франції “виключала” різні категорії осіб від доступу до державних благ, і відповідно виключені групи населення змушені були шукати допомоги від церков, місцевих благодійників та меценатів. Р. Ленуар перший, хто запропонував вживати поняття “соціально ексклюзованих” і надав цьому терміну вагомого значення у суспільстві. Проте, із розвитком суспільства поняття “соціальної ексклюзії” поширилось і на інші соціальні групи та процеси, а також зацікавило й інших науковців, які змогли більш детально концептуалізувати даний термін [30, с. 58-80].

Досить часто “соціальну ексклюзію” співвідносять із іншими соціальним проблемами такими як бідність, депривація, та дискримінація. Проте, низка науковців чітко розрізняють ці поняття і намагаються охарактеризувати відмінність між ними за допомогою визначених критеріїв [30, с. 4].

П. Абрахамсон писав про те, що феномен соціальної ексклюзії відрізняється від бідності, і процес соціальної ексклюзії вплинув на фундаментальну структуру соціальної стратифікації. Йдеться про те, що попередня класова стратифікація відображала вертикальний поділ суспільства відповідно до класів, який поступово замінюється на горизонтальну диференціацію суспільства “інсайдерів” та “аутсайдерів”. Феномен бідності в більшості випадків розглядається як соціальне положення, зумовлене відсутністю необхідних ресурсів для “нормального життя”, за критерієм суспільства, в якому індивід проживає. Тобто визначальною характеристикою бідності є економічна чи матеріальна незабезпеченість часто пов’язана із проблемами зайнятості та оплати праці. Виходячи з цього бідність є відхиленням від встановленої соціальної норми щодо умов життя, внаслідок відсутності доступу до обмежених ресурсів. На противагу соціальна ексклюзія відображає процес маргіналізації індивіда чи певної групи пов’язаний із обмеженим доступом до соціально значимих благ у суспільстві. Такий процес відбувається за умов, коли частина суспільства усуває деякі групи населення від участі у важливих життєвих взаємодіях, необхідних для повноцінної соціальної інтеграції [16]. П. Абрахамсон у своїй праці описує концептуально, коли індивід чи певні групи попадають під вплив соціальної ексклюзії: “1) невідповідне становище з точки зору освіти, кваліфікації, зайнятості, житлових, фінансових ресурсів і т. п.; 2) їхні шанси отримати доступ до загальних соціальних інститутів необхідних для рівних життєвих шансів суттєво нижчі від решти населення; 3) подібні обмеження тривають у часі” [16, с.159] Йдеться про те, що бідність та соціальна ексклюзія концептуалізується через два протилежні поняття, такі як: багатство та інтеграція відповідно. У даній парадигмі соціальна ексклюзія включає декілька факторів, що визначають механізми ізоляції індивідів та груп із участі у соціальній взаємодії. Тобто

соціальна ексклюзія включає фактор бідності, але бідність повністю не покриває феномен соціальної ексклюзії через те, що це більш ширше явище, що включає в себе також зменшення прав, обмежений доступ до інститутів, які є основними носіями життєвих ресурсів [16].

В загальному вигляді поняття соціальної ексклюзії визначається як труднощі з доступом до ключових видів діяльності в суспільстві у відношенні до окремих соціальних груп чи індивідів [16]. Враховуючи дану парадигму участь або включення займає провідне місце в теоретичному осмисленні феномену соціальної ексклюзії. Частина теоретиків, які вивчають соціальну ексклюзію і співвідносять це поняття з бідністю вважають, що однією з основних перешкод до участі або включення у суспільство є обмежений дохід чи брак матеріальних ресурсів у деяких соціальних груп чи індивідів.

Однак, якщо детальніше проаналізувати запропонований вище підхід, можна зрозуміти, що основа спрощеної парадигми соціальної ексклюзії була описана набагато раніше у працях: К. Маркса, П. Бурд'ю, З. Баумана та інших. Автори у своїх роботах не вживали термін соціальна ексклюзія, проте опосередковано описували те, що сьогодні ми називаємо соціальною ексклюзією.

1.1.2 Соціальна ексклюзія у Марксовій соціальній теорії та її критика

К. Маркс у своїй праці “Капітал” описував, яким чином частина пролетаріату позбавляється робочих місць на заводах і внаслідок цього переходить з робітничого класу у нижчий. Цей процес відбувається тоді, коли утворюється перенаселення пролетарів в центрі промисловості під дією “закону капіталістичного накопичення” [17, с. 659]. Закон капіталістичного

накопичення передбачає виготовлення надлишкового товару, що призводить до зменшення попиту на продукти виробництва. Оскільки робітничий клас є частиною капіталу, то він потрапляє під звільнення і залишається без робочих місць. Осіб, які опинились поза межами функціонуючого суспільства К. Маркс називав «резервною робочою армією» [17, с. 659]. Безробітні створювали конкуренцію для пролетарів, оскільки готові були працювати за мінімальну винагороду, щоб принаймні забезпечити власні базові потреби. Внаслідок цього серед безробітних активно формувалась група пауперів [17, с. 657–659]. У праці “Капітал”, К. Маркс пояснює, що: “Пауперизм становить інвалідний будинок активної робочої армії і мертвий вантаж промислової резервної армії. Виробництво пауперизму відбувається внаслідок процесу перенаселення пролетарів, необхідність першого укладена в необхідності другого; разом з відносним перенаселенням пауперизм як умова існування капіталістичного виробництва і розвитку багатств” [17, с. 658]. Йдеться про те, що чим більший прошарок резервної армії, тим більша кількість пауперів. Для пауперів створені дуже не вигідні умови доступу до робочих місць, і вони не можуть вплинути на цей процес. З одного боку, вони працездатні і виявляють бажання знайти місце роботи, а з другого, паупери нікому не потрібні. Внаслідок цього вони опиняються ексклюзиваними із соціальної взаємодії з буржуа, і не мають доступу до основних необхідних ресурсів для життя [17, с. 657-659].

Помічаємо, що в описаній вище теорії К. Маркса основною перешкодою у залученні окремих соціальних груп чи індивідів були створені капіталістичні умови суспільства. Клас пануючих буржуа контролював доступ до засобів виробництва і постійно збагачував свої ресурси. Однак, загальний закон капіталістичного накопичення призвів до надлишку робочої сили, що і зумовило утворення ще одного підкласу в суспільстві, які були соціально

екслюзованими із взаємодії з буржуа. Аналізуючи даний підхід спостерігаємо, що економічні чинники є основними компонентами у понятті соціальної ексклюзії [17, с. 657-659].

Таким чином, К. Маркс фактично концептуалізує феномен соціальної ексклюзії, поєднавши цей термін із недоступними ресурсами та обмеженістю в соціальній взаємодії окремих груп чи індивідів на основі економічних умов. Подібний підхід є надто спрощений у розумінні феномену соціальної ексклюзії, оскільки не враховує інших чинників, які суттєво впливають на обставини участі соціальних агентів у доступі до значимих благ суспільства.

Частина теоретиків розвинули Марксову концепцію соціальної ексклюзії і запропонували дещо ширший погляд на поняття. До прикладу Ф. Паркін розглядав процес закриття у суспільстві для окремих соціальних груп або індивідів як двосторонній, що зумовлений з однієї сторони практиками виключення, а з іншої сторони практиками солідарності у відповідь. Такий підхід допомагає зрозуміти, що екслюзованими можуть бути не лише у між-класових відносинах, а й результатом внутрішньокласової взаємодії. Ф. Паркін пропонує поглянути на концепцію соціальної ексклюзії збоку соціальної взаємодії між усіма членами суспільства [26, с. 14]. У XXI столітті розуміємо, що екслюзувати можуть не лише представники владних структур чи підприємці, а й інші групи соціальної структури. Тому концепція Ф. Паркіна допомагає зрозуміти, що відтворення соціальної ексклюзії зумовлено не лише економічними та владними компонентами, а й іншими чинниками.

1.1.3 Соціальна ексклюзія у теоретизуванні П'єра Бурдьйо

Соціолог П. Бурдьйо підкреслив роль різних форм капіталу, що сприяють відтворенню соціальної нерівності у суспільстві. У його роботах не згадується термін соціальна ексклюзія, але зважаючи на те, що поняття соціальної ексклюзії пов'язане з нерівномірним доступом до соціально значимих благ, можемо використати концептуалізацію французького соціолога, щоб зрозуміти якими основними компонентами необхідно доповнити описану вище теорію К. Маркса та Ф. Паркіна. У своїй праці “Форми капіталу” П. Бурдьйо звернув увагу на те, що соціальні можливості залежать не лише від фінансового забезпечення та матеріального становища. Він виділяє три основних види капіталу, які впливають на реалізацію індивіда в суспільстві: економічний, соціальний та культурний [20].

Економічний капітал – це матеріальні ресурси, які допомагають отримати доступ до життєво необхідних благ в суспільстві. Цей вид капіталу в основному передається успадкуванням сімейних надбань, і примножується протягом усього життя [20].

Культурний вид капіталу може існувати в одному із трьох станів. В об'єктивованому – в формі культурних предметів (картини, книги, мистецькі статуетки), в інституціоналізованому стані – освітня кваліфікація чи відповідний диплом, що свідчить про наявність культурного знання, і третій стан інкорпорований, цей вид капіталу індивід отримує в процесі соціалізації, який включає в себе виховання, звички, переконання, знання. Часто цей вид капіталу важко виміряти через те, що немає чітко визначеного інструментарію, а контексти різняться [20].

Соціальний капітал – в основному складається із соціальних зв'язків, які індивід може використати як ресурс за необхідності реалізувати особисті цілі. Соціальний вид капіталу може безпосередньо конвертуватись у будь-який інший вид капіталу. Індивід накопичує соціальні зв'язки тоді, коли перетворює комунікацію із незнайомими людьми в мережу потенційних контактів, яку зможе використати у довгостроковій перспективі. Примноження соціального капіталу зумовлює поглиблення росту нерівності у суспільстві [20].

У концепції П. Бурдьйо різна кількість та якість економічного, соціального та культурного капіталів є причиною становлення нерівності в суспільстві. Враховуючи відмінність у наявності капіталу індивіди знаходяться на різних стартових позиціях та мають неоднакові життєві шанси [20]. Враховуючи дану парадигму П. Бурдьйо опосередковано визначив чинники з яких складається концепція соціальної ексклюзії. П. Бурдьйо з'ясував роль економічного, соціального та культурного капіталів, які допомагають концептуалізування поняття соціальної ексклюзії. Також розуміємо що, практики соціальної ексклюзії зумовлені нерівністю у суспільстві, оскільки особи, які мають доступ до суспільних ресурсів і визначають установлені норми шляхом категоріальних розрізень. У такий спосіб свідомо або несвідомо створюють системи закривання чи ексклюзії у суспільстві для інших соціальних суб'єктів.

Концепція капіталів П. Бурдьйо допомогла зрозуміти додаткові компоненти соціальної ексклюзії враховуючи економічні, культурні, соціальні та символічні чинники. З цієї позиції, недостатність або надмірність одного із капіталів (в залежності від середовища) у індивіда або соціальної групи призводить до неспроможності повноцінно взаємодіяти у суспільстві. Соціально ексклюзованих частково або повністю обмежують у доступі до

соціальних процесів, і їм відводиться особливе місце в соціальній структурі суспільства.

1.1.4 “Парадигма монополії” Гіларі Сільвер

Г. Сільвер у своїй роботі "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms" розглядає феномен соціальної ексклюзії виходячи з трьох різних ідеологічних концепцій, які по-різному осмислюють бідність, депривацію та соціальну інтеграцію. Ми розглянемо третю концепцію соціальної ексклюзії, яку Сільвер називала “парадигма монополії” [31, с. 570]. Дана парадигма пов’язана із ідеологією соціал-демократії і розглядає соціальну ексклюзію як наслідок формування групових монополій у суспільстві. Монополізовані групи створюють загальні або локальні інститути, які обмежують доступ аутсайдерів до важливих ресурсів, що є передумовою для повноцінного життя [31, с. 531-538]. Соціальна ексклюзія у цьому прикладі є наслідком процесу “закривання”, що власне і пов’язує цей підхід з теорією К. Маркса та П. Бурдьйо. Йдеться про те, що соціальні групи, які володіють ресурсами створюють перешкоди (умовні бар’єри) для нових її членів. Подібні перешкоди реалізуються опираючись на недостатність різних видів капіталу в індивіда або соціальної групи. Такими бар’єрами можуть слугувати економічні фактори, рівень освіченості або наявність якісних соціальних зв’язків.

1.1.5 Зигмунд Бауман про “іншування”

Інший теоретик З. Бауман опосередковано писав про прояви соціальної ексклюзії як однією з умов формування соціальної ідентичності. На його думку ідентичність змінюється протягом життя, і постійно набуває своєрідної плинності. Центральним поняттям у формування ідентичності є створення образу “іншого”, який характеризується з протилежною або незнайомою груповою приналежністю. Під час взаємодії створюються протиставлені образи “ми” та “вони”, які лежать в основі конструювання колективної ідентичності. У цьому процесі незнайомиць відіграє особливу роль, оскільки головна його функція забезпечити соціальні та культурні уявлення, які відрізняються від домінуючої групи у визначеному середовищі. З. Бауман використовує особу соціального незнайомця для окреслення ідентичності інсайдера, що створює протиставлення та підтвердження якостей для панівного “Я”. У той же момент концепт “Я” потребує іншого, щоб підтвердити свою унікальну особистість [19]. Ідея “іншування” призводить до домінування інсайдерів у визначеному середовищі над умовними аутсайдерами (прибульцями), які виділяються іншою груповою самоідентифікацією. Уявлення домінуючих про відмінність за груповою ознакою підштовхує інсайдерів до застосування дискримінаційні методи. Для домінуючих “інші” потенційно можуть загрожувати існуючому порядку, і втілювати хаос у повсякдення. Щоб унеможливити небезпеку пануюча група ексклюдує інших, і тим самим відтворює нерівність у суспільстві. З. Бауман описує концепт соціальної ексклюзії, врахувавши особливості сприйняття внаслідок просторових переміщень індивідів або соціальних груп. “Іншування” у цьому прикладі слугує критерієм прийняття рішень для домінуючої групи. У такий спосіб, панівні групи створюють для “інших”

перешкоди доступу до соціальних інституції та соціальних взаємодій. Важливо зрозуміти, що пануючі групи у визначеному середовищі володіють основними видами капіталу, і це призводить до нерівномірного розподілу ресурсів у суспільстві. Таким чином аутсайдери (прибульці) опиняються у несправедливому становищі відповідно до панівної групи, оскільки перші опиняються ексклюзивними у новому для них середовищі [19].

1.1.6 Висновки: теоретизуючи соціальну ексклюзію

Отже, у першому розділі описано основу теоретичної концепції соціальної ексклюзії, яка буде необхідна для подальшого дослідження внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у м. Львові. Під час аналізу теоретичних робіт, які стосуються теми дослідження, з'ясовано, що термін соціальна ексклюзія почали активно використовувати віднедавна, але сам процес соціальної ексклюзії описано у багатьох попередніх теоретичних працях. Опрацювавши роботи науковців я зміг структурувати та узагальнити основні концепти соціальної ексклюзії. У цьому розділі створено теоретичні рамки феномену соціальної ексклюзії, враховуючи особливості дослідження.

Вперше термін соціальна ексклюзія був озвучений французьким політичним діячем Р. Леонаром у 1974 році. До соціально ексклюзивних відносив індивідів, які не потрапили під систему соціального захисту держави, до прикладу ті хто були позбавлені права соціальних виплат по безробіттю. Сьогодні налічується достатня кількість наукових публікацій, у яких розглядається витоки та концептуалізація поняття соціальної ексклюзії.

Часто соціальну ексклюзію розглядають як різновид бідності, депривації та дискримінації. Однак, більшість теоретиків, які досліджують поняття

соціальної ексклюзії вважають, що даний феномен структурно відрізняється від феномену бідності, депривації та дискримінації. Зокрема П. Абрахамсон виділяє, що феномен соціальної ексклюзії пов'язаний із зміною соціальної стратифікації суспільства. Попередня класова стратифікація відображала вертикальний поділ суспільства, яка поступово видозмінюється на горизонтальну структуру інсайдерів та аутсайдерів. У цьому випадку аутсайдери займають позицію ексклюзованих. Вони обмежені у доступі до соціально значимих благ. Інсайдери сприяють у відтворенні процесу соціальної ексклюзії, адже свідомо або несвідомо перешкоджають аутсайдерам повноцінно взаємодіяти у соціальних відносинах.

Проаналізувавши основні компоненти соціальної ексклюзії, які описали Р. Леонар, П. Абрахамсон та інші теоретики помітили, що концепт соціальної ексклюзії був описаний ще у роботах К. Маркса та П. Бурд'ю. Вони не вживали термін соціальна ексклюзія, однак опосередковано описували, які фактори сприяють у відтворенні соціальної ексклюзії.

К. Маркс висвітлює питання соціальної ексклюзії, коли описував процес пауперизації у суспільстві. За його теорією закон капіталістичного накопичення призводить до витіснення частини пролетаріату із ринку праці. Звільнені пролетарі утворюють групу пауперів, які працездатні і виявляють бажання працювати, але водночас ексклюзовані зі сторони буржуа. Основний мотив буржуа у відтворенні ексклюзії є економічні зацікавлення.

П. Бурд'ю відзначає, що соціальні можливості залежать не лише від економічного статусу, а й від соціальних зв'язків та рівня освіти. Тобто П. Бурд'ю розширює концепцію соціальної ексклюзії врахувавши економічні, культурні та соціальні чинники. Йдеться про те, що недостатність або надмірність будь-якого із запропонованих чинників може бути критерієм відтворення соціальної ексклюзії.

Інший теоретик З. Бауман описав процес “іншування” у суспільстві, дана теорія підходить нам для дослідження механізмів житлової ексклюзії ВПО, оскільки відображає категоризацію індивідів або соціальних груп за критерієм “Ми” та “Вони”. Інсайдери як домінуюча група створюють умовні бар’єри для аутсайдерів. Внаслідок цього аутсайдери опиняються ексклюзиваними у суспільстві і обмежені у доступі до соціально значимих ресурсів суспільства. Теорію З. Баумана необхідно аналізувати крізь призму володіння капіталів, оскільки індивіди з відмінними стартовими позиціями накопиченого капіталу, будуть по-різному долати соціальні та економічні бар’єри.

Аналіз теоретичних концепцій К. Маркса, П. Бурдьйо, Г. Сільвер та З. Баумана допоміг концептуалізувати поняття соціальної ексклюзії та створити загальні теоретичні рамки даної роботи. Враховуючи специфіку дослідження нам необхідно проаналізувати процеси соціальної нерівності, що стосуються житлової сфери, які є наслідком відмінних стартових позицій різних соціальних агентів у суспільстві.

1.2. Житло та соціальна ексклюзія

У другому розділі розглянемо специфіку житлової сфери у містах для різних соціальних груп або окремих індивідів, враховуючи контекст соціальної ексклюзії. У даному дослідженні житло будемо розглядати у значенні певного приміщення у якому дотримані найзагальніші санітарні та технічні норми придатні для проживання людей [4]. Такий підхід передбачає аналіз поняття соціальної ексклюзії та інших процесів соціальної нерівності, які стосуються сфери житла. Вивчається окремий аспект індикаторів, які суміжні із процесом житлової ексклюзії, що стосуються окремих соціальних груп. Визначивши основні індикатори зможемо зрозуміти базові механізми, які сприяють у відтворенні житлової ексклюзії для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у м. Львові.

Загальна концепція соціальної ексклюзії передбачає процес, коли певна соціальна група або окремий індивід частково або повністю виключені з участі у взаємодії із соціальними інститутами чи іншими соціальними агентами, які розподіляють основні ресурси в суспільстві. У такому розумінні соціальна ексклюзія розуміється у широкому змісті власного визначення. Однак, розглянувши концепцію на високому рівні абстракції, можемо сфокусувати увагу на феномені житлової ексклюзії. Концепція соціальної ексклюзії та житлової системи передбачає конкретний аналіз зв'язку між цими поняттями.

К. Артурсон та К. Джекобс у книзі "Social exclusion and housing" визначили три основних види взаємозв'язку між житловою сферою та соціальною ексклюзією: 1) житлова система сприяє відтворенню соціальної ексклюзії; 2) наслідки житлової ексклюзії для соціальних груп або окремих індивідів; 3) сфера житла як наслідок соціальної ексклюзії [18, с. 19]. У нашому

досліджені будемо розглядати перших два типи зв'язку між житловою сферою та соціальної ексклюзією.

Прояви житлової ексклюзії передбачають нерівність умов у доступі до житла для певних соціальних груп або індивідів у суспільстві. Йдеться про те, що окремим соціальним агентам власники, житлової нерухомості та державні інституції створюють умовні перешкоди при купівлі або оренді житла, і таким чином ексклюзують у свідомий або несвідомий спосіб. Наслідки житлової ексклюзії призводять до додаткових труднощів у інших сферах життя. Порушення соціальної участі у взаємодії із власниками та орендодавцями житла впливає на подальші можливості реалізації визначеної соціальної групи. Щоб зрозуміти основні механізми житлової ексклюзії необхідно проаналізувати суміжні соціальні процеси, які виступають основними факторами, що призводять до житлової ексклюзії. Враховуючи специфіку дослідження потрібно розглянути поняття, які можуть бути причиною даного процесу у місті. У нашому випадку мікросоціологічний підхід передбачає аналіз феноменів соціальної нерівності, що можуть бути стимулюючими факторами відтворення житлової ексклюзії. Отже, для початку розглянемо поняття соціальної поляризації та сегрегації у містах, адже наслідки цих процесів безпосередньо призводять до соціальної ексклюзії у місті для визначених соціальних груп.

1.2.1 Соціальна поляризація та сегрегація як прояви житлової ексклюзії.

Науковці Ж. Дюкло, Д. Естебан та Д. Рей у книзі "Polarization: Concepts, Measurement, Estimation" розглядають поняття поляризації як процес активного посилення відмінності у положенні між різними соціальними групами у суспільстві, які відображають суттєву протилежність між собою

(полярність). Соціальна поляризація може проявлятися як у внутрішньо класових відмінностях так і соціально-просторових ознаках, до прикладу між багатими та бідними районами, своїми та “чужими”, працівниками розумової діяльності та фізичної праці. Швидка зміна однієї соціальної групи або соціальної структури при відповідній стійкості протилежної призводить до посилення поляризації у суспільстві. Регулятором у цьому механізмі виступає соціальна політика, яка повинна убезпечувати суспільство від соціальних конфліктів внаслідок процесу поляризації [21].

Соціологи Д. Естебан та Д. Рей у дослідженні “Social Rules are not Immune to Conflict” соціальної поляризації дійшли висновку, що цей процес призводить до соціального напруження у суспільстві між різними групами населення. Йдеться про те, що поляризація є результатом дистанціювання між відмінними соціальними групами в межах одного соціального контексту. Відбувається ідентифікація особистості з однією соціальною групою, і відповідно створюється протилежна конкуруюча, що перешкоджає повноцінно функціонувати у суспільстві. Науковці Д. Естебан та Д. Рей визначають основні характеристики, які притаманні для будь-якої міри проявів поляризації в суспільстві: - поляризація є системним атрибутом, що стосується соціальних груп; - рівень поляризації вищий відповідно до ступеня однорідності акторів в межах однієї соціальної групи; - відмінність між соціальними групами стимулює підвищення міри прояву поляризації; - кількість невеликих за чисельністю соціальних груп у суспільстві повинна бути нечисельною [22, с. 59-67]. Отже, соціальна поляризація стосується повноцінних груп населення, яким притаманна власна групова ідентифікація. У цьому підході розглянуто соціальну поляризацію зі сторони ризиків для суспільства. Високий рівень поляризації у суспільстві є однією із причин наростання соціального конфлікту та відтворення нерівності. Зрозумівши

основні характеристики, зможемо ідентифікувати прояви соціальної поляризації в українських містах для дослідження механізмів житлової ексклюзії для соціальної групи внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні.

Сучасні соціологи/ні J. Pratschke та E. Morlicchio у своїй статті "Social Polarisation, the Labour Market and Economic Restructuring in Europe: An Urban Perspective" виділяють три основних види соціальної поляризації:

- Поляризація заробітку – суттєве збільшення групи осіб із високими або низькими рівнем доходу;
- Міжкласова поляризація – збільшення частки нижчого або вищого класу відповідно до середнього класу;
- Поляризація “свій або чужий” – утворення диспропорцій в суспільстві між соціальними групами за принципом “іншування” [28, с. 1892].

Соціальна поляризація у цьому прикладі визначає не лише економічні фактори, а й культурні особливості, що зумовлюють житлову ексклюзію. Такий підхід допомагає зрозуміти, що соціальна поляризація сприяє у відтворенні соціальної нерівності, адже створюється категоризація соціальних груп у суспільстві. Внаслідок поляризованих атрибутів у суспільстві відбувається сегрегація та стигматизація населення. Однак, якщо соціальна поляризація відображає більшою мірою економічні фактори, то сегрегація та стигматизація соціальних груп зосереджена на культурних та соціальних аспектах.

Вивчення поняття соціально-просторової сегрегації набуває популярності серед науковців, що досліджують аспекти міської нерівності. На даний момент існують різні підходи до аналізу даного феномену. У дослідженні механізмів житлової ексклюзії внутрішньо переміщених осіб в Україні необхідно розглянути яким чином соціальна сегрегація впливає на життя окремих соціальних груп.

Науковець Л. Шевчук у статті “Проблеми сегрегації нового житлового будівництва” пропонує наступне визначення для розуміння поняття: “сегрегацію (новолат. *segregacio* – відділення) у найширшому розумінні тлумачать як виділення будь-яких нових структурних одиниць, виокремлення будь-якої групи населення за якою-небудь ознакою, неоднорідністю об’єкта, процесу, простору, їх фрагментація” [Шевчук, с. 189]. Досить часто науковці досліджують соціальну сегрегацію як прояв етнічної дискримінації меншин, однак це лише один із підходів для вивчення поняття [15, с. 189].

У нашому дослідженні будемо розглядати соціальну сегрегацію як процес виокремлення домінуючою групою певної соціальної групи, а також як наявність умовних соціальних бар’єрів при купівлі або оренді житлового приміщення. Ринок нерухомості у великих містах стрімко розвивається, тому тема соціальної сегрегації актуальна для дослідників і потребує особливого регулювання.

Важливо зазначити, що сегрегована чи виокремлена соціальна група у місті наповнюється негативним змістом із сторони домінантної групи, і звідси впливає ще одна соціальна проблема стигматизації соціальних груп. Розглянемо поняття стигматизації, щоб зрозуміти наслідки для групи внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні під час оренди або купівлі нерухомості.

1.2.2 Стигматизація та її наслідки для житлової сфери.

Явище стигматизації описав Е. Гофман у своїй книзі “Стигма” ще у 1963 році. Він запропонував власну типізацію для вивчення даного феномену, загалом можна виокремити 3 типи: тілесні відхилення, вроджена характеристика та індивідуальна особливість. Йдеться про те, що стигма – це умовний знак або характеристика, за якою інші індивіди, які не є носіями визначають статус носія стигми [24, с . 3-6]. С. Товщук у своїй статті пропонує більш адаптоване визначення для нашого дослідження: “Стигматизація (з гр. *stigma* — ярлик, тавро, пляма) – процес застосування стигми: перенесення дійсних чи уявних якостей, притаманних усій групі, на окремих її представників; процес виокремлення індивідів на підставі їхніх негативних, неприйнятних індивідуальних рис (уявних чи дійсних) з їх відсторонення чи ізоляції; процес соціального маркування людей, наліплювання ярликів” [11, с. 1] Основний акцент зосереджено на процесуальності феномену стигматизації, який відображає механізм бар’єру під час взаємодій індивіда або соціальної групи у всіх соціальних сферах.

Зазвичай стигматизація зумовлює негативне ярликування або приписування певних універсальних характеристик для усіх членів визначеної соціальної групи [11, с. 2]. Внаслідок цього індивід ексклюзиваний із структури суспільства, і його доступ до соціальних ресурсів обмежений в порівнянні із іншими індивідами, які не є носіями стигми. Стигматизація як індикатор житлової ексклюзії означає, що апріорі створюються стереотипи про індивіда, який є носієм стигми. Таким чином негативні уявлення перешкоджають йому повноцінно функціонувати із орендодавцями та власниками житлових приміщень. Власне концепція стигматизації відображає культурний індикатор житлової ексклюзії, адже основним фактором

обмеженої соціальної взаємодії є негативні стереотипні приписи для усіх членів соціальної групи.

1.2.3 Висновки: житлова ексклюзія та суміжні процеси соціальної нерівності.

У другому розділі було концептуалізовано процеси поляризації, соціальної сегрегації та стигматизації, які допомагають зафіксувати прояви житлової ексклюзії. У емпіричній частині детально проаналізуємо актуальність теоретичної рамки для групи ВПО в Україні.

Поняття житлової ексклюзії відображає процес створення додаткових бар'єрів у доступі до житлових приміщень зі сторони орендодавців та власників нерухомості для внутрішньо переміщених осіб в Україні. У нашому випадку порушення соціальної взаємодії у суспільстві призводить до нерівних шансів життєвої реалізації у різних сферах діяльності.

Дане дослідження передбачає аналіз процесів соціальної нерівності у місті, які взаємопов'язані із житловою ексклюзією. Встановлено теоретично причинно-наслідковий зв'язок процесів поляризації, сегрегації, стигматизації та житлової ексклюзії.

Процес поляризації відображає посилення розбіжності у положенні між відмінними соціальними групами за певними атрибутами, які призводять до соціальної ексклюзії. Соціальна сегрегація передбачає виокремлення соціальної групи у місті зі сторони домінуючої групи населення. Таким чином підпорядкована група знаходиться у невігідному становищі, адже для неї створені соціальні бар'єри при купівлі або оренді житлового приміщення.

Сегрегація певної соціальної групи призводить до ще однієї проблеми, а саме процесу стигматизації у суспільстві. Ярликування та стереотипізація соціальної групи призводить до негативних наслідків, оскільки у суспільстві створюються уявні або дійсні якості притаманні для певної соціальної групи, які переносяться на окремих її представників.

1.3. Внутрішньо переміщені особи в Україні

1.3.1 Загальне становище ВПО

У цьому розділі проаналізуємо становище внутрішньо переміщених осіб в Україні, і ознайомимось із ключовими дослідженнями, що стосуються цієї теми. У теоретичній частині дослідження визначено основні матеріальні, соціальні та культурні фактори, які можуть впливати на створення додаткових труднощів для групи ВПО в інших регіонах України. Теоретичне поле допоможе зрозуміти базові механізми житлової есклюзії внутрішньо переміщених осіб.

За визначенням “УВКБ ООН”, “Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, а залишились на території рідної країни. ВПО перебувають під законним захистом свого уряду. Вони зберігають усі права та захист згідно з міжнародним законодавством з прав людини”[12].

Соціальна група внутрішньо переміщених осіб в Україні почала активно формуватись у березні-червні 2014 року, внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території Криму та частинах Донецької і Луганської областей. Щоб уникнути загрози життю внаслідок військового конфлікту люди змушені були переселятись до інших регіонів країни [12].

За даними IDMC, Україна у 2015 році займала восьме місце за кількістю внутрішньо переміщених осіб у світі. У 2016 році Уряд Гройсмана створив “Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України” [5], яке займається гуманітарною підтримкою та ключовими питаннями, що стосуються переселенців з Криму та Луганської, Донецької областей. За останніми даними “Єдиної інформаційної бази даних про

внутрішньо переміщених осіб”, в Україні зареєстровано 144 6881 переселенців з територій Криму та Донецької, Луганської областей [5]. Це означає, що соціальна група ВПО в Україні є досить чисельною, і потребує детальних наукових досліджень.

Соціологічне дослідження “Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах” проведено у 2015 році, допоможе зрозуміти основні напрямки переселення ВПО та мотивацію вибору тимчасово нового місця проживання. З’ясовано, що в деяких регіонах України висока концентрація переселенців (рис. 1). За даними Мінсоцполітики найбільше зареєстровано внутрішньо переміщених осіб у Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській та Київській областях.

Рисунок № 1

Загальна кількість ВПО по областях України. 2016 рік

Джерело: Дослідження "Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах" [3]

Результати розподілу вірогідно свідчать про те, що частина ВПО в Україні фіктивно реєструвались у найближчих регіонах, щоб періодично отримувати соціальні виплати та пільги, і одразу повертатись додому. З іншої сторони вони обирали недалекі регіони, бо планували якомога швидше повернутись до тимчасово покинутих поселень. Переїзд у інші області потребував значних фінансових витрат пов'язаних із логістикою та проживанням на новій території. Тому вибір тієї чи іншої області часто зумовлений наявністю знайомих, друзів чи родичів [3].

Розглянемо дослідження “Проблеми в адаптації ВПО” проведене громадською організацією “Група впливу” у 2018 році, в процесі ознайомлення буде визначено основні проблеми та потреби ВПО в Україні. Переміщені особи зазначають, що основними труднощами з якими зіштовхнулись під час переїзду у інші регіони є відсутність власного житла, проблеми соціально-економічного становища, дискримінація з боку місцевого населення при оренді житла, упередження на ринку праці, проблема внутрішньої адаптації у новому середовищі [9].

1.3.2 Сфера житла та внутрішньо переміщені особи в Україні

У цьому підрозділі детальніше проаналізуємо проведені дослідження, що стосуються сфери житла та внутрішньо переміщених осіб в Україні. Теоретична частина дослідження механізмів житлової ексклюзії допоможе осмислити на емпіричному рівні базові індикатори, які перешкоджають соціальній групі ВПО рівноправно взаємодіяти із іншими соціальними групами при оренді або купівлі житла. Концепція капіталів та процеси

соціальної нерівності визначають теоретичну рамку для аналізу механізмів житлової ексклюзії ВПО в Україні.

Проаналізуємо висновки тематичного звіту “Внутрішньо переміщені особи”, щоб зрозуміти з якими проблемами зіштовхнулись переселенці після переїзду із небезпечної для життя місцевості. Учасники фокус-групи розповіли, що не всім бажаним вдалось переїхати у безпечний регіон, в основному через те, що матеріальні можливості сімей були обмежені, і частина осіб не могли забезпечити фінансові витрати пов’язані із тимчасовим проживанням у новому регіоні [2]. Таким чином відбувався процес просторової поляризації, у випадках обмеженого фінансового бюджету та/або ситуаціях, коли хтось з членів сім’ї не міг переїхати через проблеми зі здоров’ям фактично були змушені залишатись вдома, у зоні збройного конфлікту. Представники з “достатнім” фінансовим капіталом змогли витримати фінансове навантаження і переїхати у безпечні для життя регіони.

За даними соціологічного дослідження “Сучасні внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації” з’ясовано, що головними перешкодами з якими зіштовхуються ВПО у новому середовищі пов’язані із питанням житла та працевлаштування. Більшість із групи переселенців при процесі оренди житла зіштовхнулись із упередженим ставленням до їхньої спільноти:

«Везде агенты, когда узнавали, что мы с восточного региона, то говорили, что здесь вы не найдете квартиру, потому что местные жители не хотят, чтобы селить к себе переселенцев. Это первая часть, а вторая часть, когда узнавали, что мы из Донецка, цена повышалась в три раза на квартиру. Можно сказать, живем в первой попавшейся нам квартире, слава Богу, что

она нам подходит – нормальная оказалась» [7, с. 30]. Це свідчить про те, що група ВПО в Україні була стигматизованою. Частина місцевого населення з інших регіонів розглядали переселенців як проросійсько налаштованих і періодично звинувачували за окупацію територій Донецька та Луганська. Таким чином поодинокі випадки, що стосуються сепаратистських настроїв жителів Східного регіону генералізуються на усі групу внутрішньо переміщених осіб. Це призводило до негативних наслідків для спільноти ВПО, адже стигматизація у цьому випадку призводить до порушення соціальної взаємодії із орендодавцями [7, с. 9-49].

У дослідженні “Соціальні наслідки вимушеної міграції в Україні: ризики маргіналізації та соціальної ексклюзії” детальніше проаналізовано проблеми внутрішньо переміщених осіб пов’язані безпосередньо з сферою житла. У результаті даного дослідження виявлено, що: “Більшість ВПО проживають на орендованих квартирах. Умови проживання в багатьох випадках не відповідають розміру сім’ї та\або не задовольняють особливих потреб. Соціальні виплати ВПО та пенсії не дозволяють оплачувати житло. Орендувати житло важко ще і тому, що власники не схильні здавати його ВПО (спостерігається упередженість через неможливість вчасної оплати). Якщо вони і хочуть здавати, то все одно часто підвищують оплату. У деяких невеликих містах ринок оренди житла став надто обмеженим через кількість ВПО” [10, с. 13] Внаслідок соціокультурних та економічних факторів ВПО обмежені у доступі до сфери житла. Таким чином життєві шанси реалізації у різних сферах діяльності є значно нижчими у порівнянні з іншими соціальними групами в Україні [10, с. 13-14].

1.3.4 Висновки: вторинний аналіз досліджень групи ВПО в Україні.

У даному розділі проаналізовано особливості групи внутрішньо переміщених осіб в Україні. Теоретична частина дослідження допомагала визначити рамки емпіричного осмислення проблем ВПО в Україні. Особливу увагу зосереджено на механізмах житлової ексклюзії внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Основні труднощі ВПО під час переїзду були пов'язані із пошуком житла, працевлаштуванням, економічним навантаженням, адаптацією у новому середовищі та упередженим ставленням зі сторони місцевого населення.

Частина населення східних регіонів та Криму залишились на окупованій території, оскільки їхнє фінансове становище не дає змоги витримати фінансові витрати пов'язані з переїздом та тимчасовим проживанням, а також з обмеженою мобільністю членів сім'ї через проблеми зі здоров'ям чи інвалідністю.

Внутрішньо переміщені особи в процесі оренди житла зіштовхнулись із проблемою упередженого ставлення до них. Орендодавці у деяких випадках свідомо підвищували вартість оренди житла і виявляли небажання співпрацювати із групою ВПО. Концепція “іншування” та стигматизації в описаному вище процесі допомагає зрозуміти, що спільнота ВПО у результаті залишається обмеженою у доступі до сфери житла. Таким чином їхні життєві можливості суттєво нижчі в українському суспільстві. Враховуючи аналіз проведених досліджень щодо групи ВПО, у емпіричній частині необхідно розглянути роль різних форм капіталів як визначальних чинників, що призводять до житлової ексклюзії представників групи ВПО.

Висновки до теоретичної частини дослідження

У теоретичній частині дослідження з'ясовано, що концепцію соціальної ексклюзії було описано ще до моменту винайдення самого терміну. Багато теоретиків, зокрема Карл Маркс, П'єр Бурдьйо та Зигмунд Бауман у своїх працях опосередковано окреслювали процес, який сьогодні називають соціальною ексклюзією. Аналіз наукових робіт допоміг визначити теоретичні рамки для дослідження механізмів житлової ексклюзії внутрішньо переміщених осіб в Україні. В загальному економічні, соціальні та культурні чинники впливають на відтворення соціальної ексклюзії в суспільстві.

У дослідженні здійснено аналіз механізмів житлової ексклюзії та пов'язаних з нею процесів соціальної нерівності. Встановлено взаємозв'язок між феноменами поляризації, сегрегації, стигматизації та житлової ексклюзії. Аналіз процесів допоміг визначити механізми, які створюють економічні, соціальні та культурні бар'єри у доступі до житлової сфери.

У даному дослідженні процеси соціальної нерівності (поляризація, сеграгація та стигматизація) слід розглядати суміжно з концепцією володіння капіталів. Йдеться про те, що висока якість та кількість одного або декількох із капіталів за теорію П. Бурдьйо зможе допомогти в подоланні проблем пов'язаних із житлом у новому місті, а недостатність різних форм капіталу призведе до інших соціально-економічних бар'єрів та житлової ексклюзії. У емпіричній частині дослідження процеси соціальної нерівності будемо аналізувати як наслідок відмінних стартових позицій представників групи ВПО при переїзді до міста Львова.

У теоретичній частині здійснено аналіз становища ВПО на основі проведених досліджень. Необхідно зазначити, що наукові дослідження групи ВПО активно проводяться з 2014 року. Структуровані результати сприяють у розроблені стратегій вирішення ключових проблем. Під час аналізу з'ясовано основні проблеми з якими зіштовхуються переселенці. Проаналізовані дослідження внутрішньо переміщених осіб допомагають зрозуміти їхнє становище в українському суспільстві. Загалом аналіз сфери житла та ВПО поділяється за двома критеріями: якісними та кількісними методами дослідження. Співставлення результатів допомагає детальніше зрозуміти причини виникнення проблем пов'язаних із житлом, які власне характерні для більшості переселенців. З'ясовано, що основними бар'єрами у доступі до сфери житла для ВПО є економічні, соціальні та культурні чинники.

Відмінна якість та кількість різних форм капіталів суміжно з процесами соціальної нерівності є ключовими проявами та механізмами відтворення житлової ексклюзії для переселенців, однак детальніший аналіз взаємозв'язку потребує проведення спеціалізованого емпіричного дослідження.

Розділ 2. Емпірична частина дослідження

2.1 Методологічна частина

2.1.1 Основні гіпотези дослідження.

Відповідно до висновків у теоретичному розділі формую ряд наступних гіпотез:

Загальна робоча гіпотеза:

Відповідно до соціологічного дослідження “Проблеми в адаптації ВПО” було з’ясовано, що переміщені особи при переїзді зіштовхуються із проблемою доступу до житла, оскільки не мають власного житла у новому регіоні. У проведеному дослідженні висвітлено кількісні показники, які стосувались усіх областей України, однак дане дослідження варто доповнити якісними даними на прикладі міста Львова. Звідси, формуємо загальну гіпотезу:

1. Група ВПО ексклюзивані зі сторони місцевого населення у м. Львові.

Наступні гіпотези буде сформовано на основі аналізу теоретичних праць, а саме впливу різних форм капіталу, яким володіють представники ВПО на доступ до житла у Львові. Таким чином, виділяю три блоки гіпотез відповідно економічного, соціального та культурного капіталу. Для кожного блоку формую гіпотези, які пропонують заповнення лакун в емпіричному знанні про досліджуваний об’єкт:

2. Вплив економічного капіталу на доступність до житла для ВПО;

2.1 Фінансова спроможність нівелює ефект «прописки» для групи ВПО у Львові;

2.2 Розмір орендної плати вплинув на вибір житла для ВПО;

2.3 Комфортність житла і його розташування вплинули на вибір житла для ВПО;

2.4 Частина ВПО змушені були залишати орендоване житло через підвищення орендної плати зі сторони орендодавців. (за квартиру);

3. Вплив соціального капіталу на доступність житла для ВПО

3.1 ВПО із значним соціальним капіталом у Львові, отримали доступ до житла завдяки своїм знайомим.

3.2 ВПО із незначним соціальним капіталом у Львові, зіштовхнулись з проблемою доступу до житла через відсутність знайомих у новому місті.

4. Культурний капітал представників групи ВПО вплинув на доступність до житла.

4.1 ВПО із якісним культурним капіталом у Львові, отримали доступ до житла завдяки навичкам використовувати відповідні пошукові джерела.

4.2 ВНЗ заклади забезпечили місцем для проживання частину групи ВПО, які вступали у відповідний освітній заклад.

Враховуючи висновки до теоретичного розділу необхідно дослідити прояви феноменів поляризації, просторової сегрегації та стигматизації, які призводять до житлової ексклюзії групи ВПО:

5. Відповідно до уявлень представників групи ВПО, феномени поляризації, соціальної сегрегації та стигматизації виступають механізмами житлової ексклюзії для їхньої групи у Львові.

5.1 На думку представників групи ВПО, місцеве населення (орендодавці, сусіди) поляризують їхню групу за принципом “іншування”

5.2 Згідно з уявлень представників ВПО, їхня група є сегрегованою у Львові зі сторони місцевого населення, внаслідок чого зіштовхується із соціально-економічними бар'єрами під час оренди житла.

5.3 Згідно уявлень представників ВПО, орендодавці стигматизують їхню групу за мовною ознакою.

5.4 Згідно уявлень представників ВПО, орендодавці стигматизують їхню групу за проросійською ознакою

5.5 Згідно уявлень представників ВПО, орендодавці упереджено ставляться до їхньої групи через невпевненість у фінансовій спроможності здійснювати щомісячну оплату житла.

2.1.2 Обґрунтування інструментарію (операціоналізація понять)

Для збору емпіричних даних застосовано якісний підхід соціологічних досліджень. За допомогою глибинних інтерв'ю зможемо глибоко зрозуміти причини та наслідки феномену житлової ексклюзії для ВПО у Львові і комплексно сформуванати основні механізми відтворення даного феномену. У такий спосіб, доповнимо наявні кількісні дослідження, які висвітлюють

закономірності проблем, які пов'язані із пошуком житла для групи ВПО у Львові, але не пояснюють проявів житлової ексклюзії. Фактично гіпотези пропонують заповнення лакун для наявних емпіричних даних досліджуваного явища, а глибині інтерв'ю виступають найбільш доцільним інструментарієм для їх підтвердження чи спростування.

2.1.3 Інтерпретація основних понять.

Дослідження механізмів житлової ексклюзії групи ВПО (на прикладі Львова) потребує інтерпретації основних понять, які використовуються в рамках даного проекту.

Механізми житлової ексклюзії – сукупність соціальних явищ та процесів, які створюють умовні додаткові бар'єри під час оренди або купівлі житла для певної соціальної групи. (згідно з теоретичною частиною дослідження).

“Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, а залишились на території рідної країни. ВПО перебувають під законним захистом свого уряду. Вони зберігають усі права та захист згідно з міжнародним законодавством з прав людини”[12].

Економічний капітал – це матеріальні ресурси, які допомагають отримати доступ до життєво необхідних благ в суспільстві. Цей вид капіталу в основному передається успадкуванням сімейних надбань, і примножується протягом усього життя [20].

Соціальний капітал – в основному складається із соціальних зв’язків, які індивід може використати як ресурс за необхідності реалізувати особисті цілі. Соціальний вид капіталу може безпосередньо конвертуватись у будь-який інший вид капіталу. Індивід накопичує соціальні зв’язки тоді, коли перетворює комунікацію із незнайомими людьми в мережу потенційних контактів, яку зможе використати у довгостроковій перспективі. [20].

Культурний вид капіталу може існувати в одному із трьох станів. У дослідженні культурний капітал буде розглянуто в інституціоналізованому стані – навчання в освітньому закладі, освітня кваліфікація чи відповідний диплом, що свідчить про наявність культурного знання, а також в інкорпорованому стані, цей вид капіталу індивід отримує в процесі соціалізації, який включає в себе виховання, звички, переконання та знання [20].

Поляризація - процес активного посилення відмінності у положенні між різними соціальними групами у суспільстві, які відображають суттєву протилежність між собою (полярність). Соціальна поляризація може проявлятися як у внутрішньокласових відмінностях так і соціально-просторових ознаках, до прикладу між багатими та бідними районами, своїми та “чужими”, працівниками розумової діяльності та фізичної праці. (Ж. Дюкло, Д. Естебан та Д. Рей у книзі "Polarization: Concepts, Measurement, Estimation")

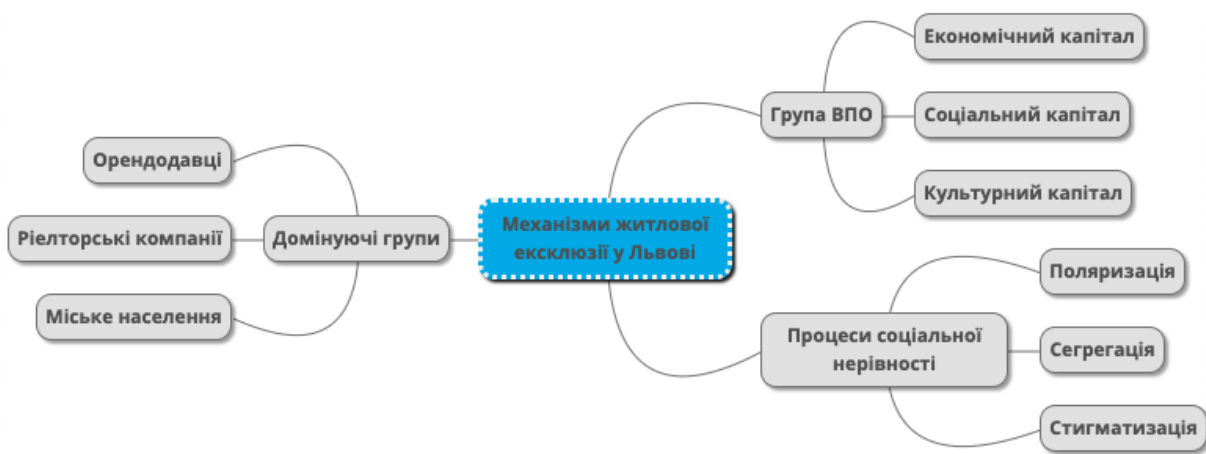
Соціальна сегрегація - одночасний процес виокремлення певної соціальної групи у міському просторі та аспект умовних соціальних бар’єрів при купівлі або оренді житлового приміщення. (згідно з теоретичною частиною дослідження)

“Стигматизація – процес застосування стигми: перенесення дійсних чи уявних якостей, притаманних усій групі, на окремих її представників; процес

виокремлення індивідів на підставі їхніх негативних, неприйнятних індивідуальних рис (уявних чи дійсних) з їх відсторонення чи ізоляції; процес соціального маркування людей, наліплювання ярликів” [11, с. 1] Основний акцент зосереджено на процесуальності феномену стигматизації, який відображає механізм бар’єру під час взаємодій індивіда або соціальної групи у всіх соціальних сферах.

2.1.4 Операціоналізація

Схема 1. Концептуальна схема механізмів житлової ексклюзії ВПО

2.2. Результати дослідження

В емпіричній частині проаналізуємо отримані дані з глибинних інтерв'ю і зіставимо їх із теоретичним матеріалом та гіпотезами дослідження. Було проведено три глибинних інтерв'ю з представниками групи ВПО у Львові, а також отримано вторинні дані соціологічного дослідження “Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації” - жовтень 2014 – січень 2015 рр. у яких респонденти відповідали на запитання, які пов'язані з пошуком та орендою житла у Львові.

2.2.1 Пошук житла у Львові

У процесі дослідження було верифіковано загальну робочу гіпотезу, що пошук житла для більшості представників групи ВПО при переїзді у місто Львів на їх думку був проблематичним.

“Ну на початку на одразу кинули. Ми по інтернету замовили, придбали житло на три сім'ї, то мав би бути 7-ми кімнатний будинок, і коли ми туди приїхали, то на правду виявилось, що там лише 2 кімнати плюс веранда” (Глибинне інтерв'ю - 2020 р.) (Львів-Донецька обл, Ж., 33)

Результати дослідження “Соціальні наслідки вимушеного переселення в оцінках представників НДО” проведеного у 2018 році, підтверджують наявність проблем у групи ВПО пов'язаних із негативним упередженим ставленням із сторони місцевих жителів: “Зокрема йдеться про відмову у наданні житла або необґрунтовані підвищення плати за орендоване житло. Якщо поєднати між собою позиції «дуже часто» і «часто», то бачимо, що

фактично на друге місце, як дискримінаційна практика, виходить вербальний прояв нетолерантності стосовно ВПО" [6, с. 8](рис. № 2).

Рисунок №2

З якими випадками дискримінації ВПО Ви стикалися протягом Вашої роботи із цією категорією мешканців України?

Джерело: Ірина Кузнєцова, Оксана Міхеєва. Дослідження “Соціальні наслідки вимушеного переселення в оцінках представників НДО” [6].

Використавши якісний інструментарій було зафіксовано низку проявів житлової ексклюзії для групи ВПО у Львові. Проаналізовані дані підкріплюють кількісні показники, а також допомагають комплексно структурувати компоненти житлової ексклюзії і в подальшому сформувані загальні механізми відтворення досліджуваного явища.

2.2.2 Роль різних форм капіталу

Наступний блок гіпотез відображає теоретичну концепцію впливу економічного, соціального та культурного капіталів на відтворення житлової ексклюзії для групи ВПО у Львові. Йдеться про те, що надмірність або недостатність одного із капіталів призводить до різних шансів отримати доступ до житла. Представники групи ВПО від початку знаходяться на відмінних позиціях, і ті хто володіють різними формами капіталу можуть впевненіше протистояти труднощам з якими зіштовхуються в процесі пошуку житла у Львові.

Розглянемо детально вплив неоднорідності різних форм капіталу якими володіють представники ВПО, що призводять до житлової ексклюзії. Для початку проаналізуємо значимість економічного капіталу при переїзді та пошуку житла у новому регіоні. Гіпотезу, що стосується економічного капіталу було підтверджено: фінансова спроможність нівелює ефект «прописки» для групи ВПО у Львові. У цьому блоці важливо порівняти становище осіб, які володіють фінансовими активами та становище осіб у яких фінансовий бюджет обмежений, для того щоб зрозуміти з різних позицій вплив економічного капіталу.

А как удалось найти жилье, легко, быстро, нет? "да. Легко, быстро. Потому что у меня был высокий бюджет. Поэтому я выбирала даже, ну, я не была, не то что не была ограничена в бюджете, конечно, была ограничена в бюджете, но я выбирала комфортное жилье, и я сняла комфортное жилье..., вообще я так считаю, это мое четкое убеждение – то есть, когда ты снимаешь за две тысячи, тебе сдают люди, которые живут, это социальный статус как в Димитрово. Когда ты снимаешь квартиру за десять тысяч, то к тебе относятся совершенно по-другому. Поэтому у меня вообще вопросов никаких не было, тем более, хозяйка, вообще русскоговорящая, и, а дома оказались и общие знакомые, и до этого."
Вторинні дані [7]- (Львів – Донецьк, Ж., 42)

“Потім почалися пошуки житла, тобто, - це «Ваш магазин», «Оголошення». Спочатку шукали на Левандівці. Там де училище, поблизу ж, м-самі прості, без ізисков варіанти, да. Однокімнатна в будь-якому, який стан, байдуже. Головне, щоб можна було кудись прийти і переспати та поїсти приготувати. Нуль, нуль, нуль. Потім потрапили «східняків не беремо», «а у вас якийсь дивний акцент».”

Вторинні дані [7]- Львів-Донецьк, Ч., 44

Розуміємо, що особи з значимим економічним капіталом для оренди змогли досить швидко вирішити питання житла у Львові. Йдеться про те, що високий бюджет для оренди житла представників групи ВПО нівелював їхній статус. Однак, якщо проаналізувати ситуацію осіб у яких був обмежений бюджет для оренди, то усвідомлюємо, що на них чекали додаткові соціальні та економічні бар'єри, які необхідно було подолати в процесі оренди житла.

P2.: Мы жили в центре. Оно там три восемьсот. А потом и до пяти поднял, плюс коммунальные. И сам по себе этот хозяин наркоман парень был. Бабушка с дедушкой умерли, им тяжело было с ним. Все время требовал деньги вперед, вперед.

Вторинні дані [7]- Львів Луганська обл., Ч., 78

Респонденти зазначають, що серед їхніх знайомих є приклади, коли особи не змогли витримати фінансові витрати на оренду житла і змушені були повернутись на окуповані території.

“Там вкінці 14-го року зросли до небес ціни на нерухомість я думаю, що ми би самі не витягнули це. Багато людей потім повернулось через це до своїх помешкань тому що навіть фізично не могли стягнути ту оплату на житло.” (Глибинне інтерв'ю - 2020 р.) (Львів-Донецька обл, Ж., 33)

Проаналізувавши вплив економічного капіталу на доступ до сфери житла, можна зробити висновок, що початкове фінансове становище для частини ВПО виступало гарантом подолання соціально-економічних проблем, а для іншої групи призводило до негативних наслідків, тобто додаткових труднощів у вигляді умовних бар'єрів в процесі пошуку житла, які буде детальніше проаналізовано у наступних підрозділах.

У теоретичній частині дослідження зазначено, що концептуалізація житлової ексклюзії, яка враховує лише економічний капітал потребує доповнення та врахування соціального та культурного капіталів, оскільки соціальний та культурний капітал для деяких представників групи ВПО може вирішити проблеми, які пов'язані із доступом до сфери житла, а для іншої частини посилити труднощі.

Гіпотезу про те, що соціальний капітал представників групи ВПО вплинув на доступ до оренди житла підтверджено. Особи із значимими соціальними зв'язками змогли вирішити проблеми місця проживання завдяки своїм знайомим, друзям та родичам у Львові.

"Я їм телефоную, кажу: «Так, я от під Львовом ... куди приїхати, зможете допомогти щось з житлом. Пошукати чи на перший час». – «Ой, а ми якраз не в країні, поїхали до малого в ЄС, - в Німеччині він в них навчається, - Ми тобі дамо номер телефону, ось адреса, це не Львів, це перед Дублянками гостиниця». Ну тобто це все ж таки не сімдесят кілометрів, а десять від центру,... От. - «Заїдете, все оплачено, живете. Влаштовуєте справи, шукаєте житло»."

(Глибинне інтерв'ю – 2020р.) (Львів-Луганська область., Ч., 49)

Розуміємо, що соціальні зв'язки у незнайомому регіоні допомогли уникнути соціально-економічних бар'єрів у процесі адаптації та доступу до

житла, на відміну від групи осіб у яких не було знайомих та родичів в момент переїзду, однак дане твердження потребує емпіричного підтвердження особами з низьким соціальним капіталом, яких у процесі глибинних інтерв'ю не було виявлено.

Третій вид капіталу культурний, який виступає індикатором здібностей та умінь представника ВПО використовувати допомогу різноманітних пошукових систем та послуг волонтерських проєктів, які зможуть полегшити доступ до сфери житла. Гіпотезу про роль культурного капіталу в процесі пошуку житла було підтверджено.

"Житло я шукала через інтернет і користувалась послугами ріелторських компаній, я не казала, що я переселенка взагалі, ну, ми просто дивились спілкувались і коли настав момент договору вони відкрили паспорт подивились і промовчали ну якби підписали договір."

(Глибинне інтерв'ю - 2020 р.) (Львів-Донецька обл, Ж., 33)

Відповідно представники групи ВПО, які приховували власний статус при пошуку житла змогли отримати доступ до оренди з меншими соціально-економічними бар'єрами. Це свідчить про використання культурного капіталу, оскільки індивіди розуміли, що озвучення статусу ВПО для ріелторських компаній, орендодавців на початковому етапі, вірогідно призведе до додаткових труднощів.

Ще одним прикладом культурного капіталу є навчальні заклади, які надають змогу проживання у гуртожитках за доступною ціною. Респонденти відзначають, що освітні інституції допомагали подолати труднощі з доступом до сфери житла. Частина групи ВПО, які переїжджали у Львів з метою вступу у вищий навчальний заклад поселились у гуртожитках, якими забезпечував

університет, і у такий спосіб вирішили проблему з пошуком та орендою житла у процесі переїзду.

"Это был сразу коллегіум. То есть я приехал сразу же в комнату со всем и никаких передержек не было."

Вторинні дані [7]- (Львів-Луганськ, Ч., 24)

З іншої сторони попередній досвід навчання в інших містах та регіонах представників групи ВПО відіграв важливу роль, адже в процесі навчання студенти отримують культурний капітал та суміжно соціальний. У такий спосіб переселенці змогли використати набуті соціальні зв'язки та уміння при переїзді і уникнути додаткових соціально-економічних бар'єрів під час пошуку житла у Львові.

"Где поселились, как искали жилье, кто-то помогал?"

Интеллектуальный и социальный капитал, уже который я себе немножко добыл за время научной работы в качестве студента еще третьего, четвертого курса, поездки на конференции. ...это была помощь со стороны моего хорошего друга и с другой стороны.. профессора Ярослава Грицака. Которые, ну буквально в течение недели решили вопрос о предоставлении мне стипендии, зачислении меня в качестве студента магистратуры и дальше уже предоставлении все социальных потребностей и, ну, которые первой необходимости, скажем так, для переселенца."

Вторинні дані [7]- (Львів-Луганськ, Ч., 24)

У попередньому підрозділі було з'ясовано вплив різних форм капіталу при початкових позиціях на доступ до житла у Львові. З'ясовано, що представники групи ВПО, які володіли великою кількістю та якістю економічного, соціального чи культурного капіталів змогли подолати умовні бар'єри доступу до сфери житла. Однак, важливо розглянути ситуації у яких переселенці зіштовхувались з труднощами при оренді житла з місцевими

жителями та ріелторськими компаніями. У такий спосіб зможемо ідентифікувати соціальні процеси, які виступали умовними бар'єрами доступу до сфери житла, які проявляються при недостатній кількості та якості різних форм капіталу.

2.2.3 Прояви феноменів, що призводять до житлової ексклюзії

Спираючись на теорію монополії (Г.Сільвер), яку було описано в теоретичній частині усвідомлюємо, що місцеве населення, сусіди та ріелторські компанії займали роль домінуючих у порівнянні з групою ВПО. Монопольні групи володіють ресурсами і це уможливило з їхньої сторони створювати додаткові бар'єри доступу до житла для переселенців, тобто орендодавці, ріелторські компанії та сусіди є основними акторами, які відтворюють житлову ексклюзію для ВПО.

Розглянемо прояви поляризації у Львові, які призводять до механізмів житлової ексклюзії групу ВПО. У теоретичній частині дослідження досліджено, що явище поляризації відображає процес посилення відмінності у положенні між різними групами, які відображають протилежність між собою за певним атрибутом. Загальну гіпотезу про те, що згідно з уявлень внутрішньо-переміщених осіб, монопольні групи поляризують їхню групу за принципом “іншування” підтверджено.

И.: Как выехали сюда, как Вы искали жилье?

Р.: Как мы искали жилье - по газете, по интернету. Э- были трудности, ну, с отказом были, так как с Луганской области.

Відповідно орендодавці утруднено вступають у взаємодію через категоризацію групи ВПО як незнайомої та потенційно небезпечної. Частина орендодавців готові прийняти цей ризик, але намагаються отримати особисту вигоду від прийняття “умовного” ризику. Тобто уявлення про відмінність за груповою ознакою спричиняє монопольну групу до дій, які створюють здебільшого економічні бар’єри доступу до житлової сфери. З іншої сторони поляризація проявляється у відтворенні просторової нерівності, коли представники групи ВПО поселяються у перефірійних дешевших районах міста, однак, щоб підтвердити дану гіпотезу недостатньо емпіричних даних.

Суміжними процесами із поляризацією внаслідок категоризацій соціальних груп за визначеними атрибутами є сегрегація та стигматизація. Відповідні соціальні процеси більшою мірою відтворюють соціальні та культурні аспекти, які в результаті призводять до житлової ексклюзії групи ВПО.

Процес сегрегації є одним із проявів житлової ексклюзії, який допомагає зрозуміти соціальні бар’єри при оренді житла. Йдеться про те, що орендарі, ріелторські компанії виокремлюють групу ВПО у Львові, і у такий спосіб створюють додаткові опори при оренді житла.

"По-друге, коли вони чули, що ти пересилена з дитиною, то вони одразу кривилися і казали,, оо, ну наврядчи хтось вас пустить, вот, і. як пустить, то типу , за великі гроші, от знаєте те, що я казала за великі гроші, то вони казали, о ну типу ви пересилена, що ви хочете, радійте, що вам взагалі хтось дасть квартиру або потім дзвінок починається з того, що от оця пані згодилась переселенців прийняти, ну типу, вони раділи, що вони

зробили неймовірну справу, що хоч хтось мене за 8000 або 9000 тисяч готовий був мене пустити, да, в в однокімнатну квартиру."

(Глибинне інтерв'ю – 2020р.) (Львів - Донецька обл., Ж., 37)

Бачимо, що економічний капітал допоміг би подолати проблему виокремлення групи ВПО, однак особи із обмеженим капіталом для оренди були сегреговані за соціальною ознакою переселенців. У підсумку шанси представників групи ВПО з низьким бюджетом отримати доступ до сфери житла значно знижувався.

У даному підрозділі процес стигматизації групи ВПО комплексно доповнює явища поляризації та сегрегації, оскільки цілісно допомагає з'ясувати уявлення представників ВПО, щодо причин ярликування та упередженого ставлення із сторони домінантної групи, що призводить їхню групу до житлової ексклюзії у Львові. Йдеться про те, що згідно з думок представників групи ВПО, місцеве населення у свідомий чи несвідомий спосіб переносили певні негативні групові характеристики на окремих індивідів. Розглянемо на прикладі, які загальні групові ознаки перешкоджали взаємодіяти групі ВПО у Львові.

"Що у нас ще було, діти били її в садочку і в школі за те, що вона говорила по російськи. Москалькою її називали, вона прийшла і сказала А хто така москалька? Да, це був перший клас Я кажу звідки ти дізналась? Ну, от мені в школі так хлопчик сказав типу там москалька іди геть там або не спілкуйся цією мовою тут тільки українською спілкуються і при чому вчителька не зробила зауваження хлопцю, тобто ми поміняли школу."

(Глибинне інтерв'ю – 2020р.) (Львів - Донецька обл., Ж., 37)

Гіпотезу про те, що групу ВПО стигматизують як “російськомовних” та “проросійських” верифіковано. У даному випадку приклад з дитиною

відображає загальне ставлення суспільства до групи ВПО, оскільки діти засвоюють соціальні конструкти в процесі соціалізації. Відповідно з дитинства створюються негативні характеристики до окремих груп та індивідів, які призводять до соціальних бар'єрів під час взаємодії між представниками умовних “своїх” та “інших”. Відповідно до уявлень індивідів зі статусом ВПО, домінуюча група не вступає у взаємодію з їхніми представниками внаслідок стигматизації через мовну та проросійську ознаку. У такий спосіб створюються системи “закривання” до сфери житла, і переселенці зіштовхуються із упередженим ставленням в процесі пошуку житла у Львові.

Згідно з уявлень представників групи ВПО, орендодавці упереджено ставились до їхньої групи через невпевненість у фінансовій спроможності здійснювати щомісячну оплату оренди житла, дану гіпотезу було підтверджено.

"там чому б здавати житло переселенцям ну перше страхи, що звалять не заплатять власне ні хату ні за комуналку, тому стали гроші наперед то все брати страхи"

(Глибинне інтерв'ю – 2020р.) (Львів - Донецька обл., Ж., 37)

Висновки: за результатами емпіричного дослідження.

У емпіричній частині дослідження досліджено прояви житлової ексклюзії для групи ВПО у Львові. На прикладі отриманих даних заповнено лакуни в емпіричному матеріалі про досліджуване явище. Виявлено вплив різних форм капіталу на доступ до сфери житла. Проаналізовано прояви причин та наслідків житлової ексклюзії групи ВПО у Львові, які у сукупності формують механізми відтворення даного процесу.

В загальному якість та кількість різних форм капіталу на початкових позиціях відіграв ключову роль для представників групи ВПО при переїзді у місто Львів. З'ясовано, що частина осіб, які володіли необхідним капіталом змогли отримати доступ до сфери житла уникаючи додаткових труднощій. Інша група представників ВПО, у яких був обмежений економічний, соціальний та культурний капітал, зіштовхнулись з проблемою умовних бар'єрів в процесі пошуку житла. Фактично високий економічний капітал був гарантом уникнення житлової ексклюзії у Львові.

Згідно з уявлень представників зі статусом ВПО, орендодавці, ріелторські компанії та місцеве населення міста Львова були основними агентами відтворення житлової ексклюзії для їхньої групи.

На основі теоретичного огляду встановлено, що явища поляризації, сегрегації та стигматизації відображають компоненти житлової ексклюзії на різних структурних рівнях. Представники ВПО зазначають, що їхня група була виокремленою у 2014-2016 роках з поміж інших соціальних груп, внаслідок чого зіштовхнулася з труднощами у доступі до житла. У емпіричній частині дослідження зафіксовано прояви процесів соціальної нерівності, що призводять до житлової ексклюзії групи ВПО у Львові.

Висновки до дипломної роботи

За результатом дослідження зроблено низку теоретичних концептуалізацій та емпіричних висновків щодо механізмів житлової ексклюзії групи ВПО у Львові.

Перше та друге завдання дослідження полягало у створенні теоретичної рамки та концептуалізації поняття житлової ексклюзії. Аналіз наукової літератури допоміг зрозуміти основні компоненти явища житлової ексклюзії. Поняття житлової ексклюзії у найширшому розумінні відображає процес ізоляції індивіда або соціальної групи пов'язаний із обмеженим доступом до сфери житла. У висновках до теоретичної частини дослідження детально описано результат, що стосується досягнень аналізу наукових праць поняття житлової ексклюзії.

Третє завдання передбачало аналіз становища ВПО на основі проведених досліджень. Необхідно зазначити, що наукові дослідження групи ВПО активно проводяться з 2014 року. Структуровані результати сприяють у розроблені стратегій вирішення ключових проблем. Під час аналізу з'ясовано основні проблеми з якими зіштовхуються переселенці. Проаналізовані дослідження внутрішньо переміщених осіб допомагають зрозуміти їхнє реальне становище в українському суспільстві. Для групи ВПО створені невігідні умови під час соціальної взаємодії із місцевими жителями. З макросоціологічної парадигми це пов'язано із культурними, соціальними та економічними факторами. Таким чином внутрішньо переміщені особи в Україні змушені долати додаткові бар'єри для отримання доступу до загальних благ у суспільстві.

Четверте завдання дослідження полягало у розробленні методології проведення емпіричного дослідження на основі теоретичної частини. З'ясовано, що якісний метод збору даних доцільно доповнить вже проведені кількісні соціологічні дослідження, які підтверджують статистичні закономірності проблем пов'язаних із доступом до сфери житла, але не фіксують їхніх проявів. У такий спосіб аналіз отриманої інформації допоміг комплексно заповнити емпіричні лакуни житлової ексклюзії групи ВПО у Львові.

П'яте завдання дослідження передбачало дослідження впливу різних форм капіталу на відтворення житлової ексклюзії групи ВПО у Львові. З'ясовано, що якість та кількість економічного, соціального та культурного капіталів на початкових позиціях групи ВПО відіграли основну роль доступу до сфери житла при переїзді у місто Львів. Особи у яких був високий бюджет для оренди житла змогли вирішити проблему місця проживання без додаткових зусиль. Частина ВПО у яких обмежений економічний капітал, але достатній соціальний або/і культурний знайшли місце проживання завдяки знайомим чи особистим навичкам використовувати послуги спеціалізованих інституційних організацій. У процесі дослідження зафіксовано, що високий економічний капітал забезпечував уникненням житлової ексклюзії групу ВПО.

Представники групи ВПО з низькою якістю та кількістю сукупності різних форм капіталу були стигматизовані, що призвело до утрудненого доступу до сфери житла у Львові. Основними акторами відтворення житлової ексклюзії для групи ВПО є місцеве населення, ріелторські компанії та власники квартир, їхні дії уможливають процес утруднення доступу до сфери житла.

У рамках шостого завдання дослідження проаналізовано прояви процесів соціальної нерівності, що призводять до житлової ексклюзії на різних структурних рівнях. Явище поляризації здебільшого відображає економічний опір до сфери житла, внаслідок чого група ВПО “змушена” переплачувати вартість оренди житла у порівнянні з іншими орендарями або шукати житло у дешевших районах міста. Процес сегрегації зумовлює соціальний бар’єр доступу до сфери житла і означає виокремлення групи ВПО поміж інших соціальних спільнот при взаємодії з орендодавцями та ріелторськими компаніями. Явище сегрегації супроводжується стигматизацією, оскільки виокремлена група ВПО у місті Львів наповнюється негативними характеристиками, які поширюються на кожного окремого учасника спільноти. До подібних ознак приписування стигми належить уявлення про проросійські налаштування групи ВПО у Львові. Важливо зазначити, що процеси поляризації, сегрегації та стигматизації слід розглядати суміжно, оскільки у сукупності їхні прояви відображають механізми житлової ексклюзії групи ВПО у Львові.

Дане дослідження допомагає зрозуміти вплив різних форм капіталу та проявів процесів соціальної нерівності, які виступають основними механізмами житлової ексклюзії для групи ВПО у Львові.

Список джерел і наукової літератури

Використана література:

1. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.msp.gov.ua/>.
2. Внутрішньо переміщені особи в Україні [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/246201?download=true>.
3. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах [Електронний ресурс] //м. Київ. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/IDP_REPORT_by_V.Smal_09.06.2016_Ukr.pdf.
4. Житловий кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://code.leschishin.org/hc/>.
5. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://minre.gov.ua/>.
6. Міхеєва О. Соціальні наслідки вимушеного переселення в оцінках представників НДО [Електронний ресурс] / О. Міхеєва, І. Кузнєцова. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://ac.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/MATERIAL-1.pdf>.
7. Міхеєва О. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації [Електронний ресурс] / О. Міхеєва, В. Середа. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://sociology.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/Vnutrishno-peremishheni-osoby-v-Ukrayini-2014.pdf>
8. Оновлення міста – Берлін-Пренцлауер Берг [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://my.su/uf7xz>
9. Проблеми в адаптації ВПО [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.vplyv.org.ua/archives/1208>.

10. Соціальні наслідки вимушеної міграції в Україні: ризики маргіналізації та соціальної ексклюзії [Електронний ресурс] / [І. Кузнєцова, О. Міхеєва, Г. Гулієва та ін.]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://zenodo.org/record/1210364#.YLjliZP7QUt>.
11. Товщик С. Стигматизація (Stigmatization) [Електронний ресурс] / Сергій Товщик – Режим доступу до ресурсу: http://eprints.zu.edu.ua/23748/1/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BA_%D0%A1.%D0%90.1.PDF.
12. УВКБ ООН, Агентство ООН у справах біженців [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: numl.org/fzh
13. Урядовий портал [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/oblikovano-1-377-468-vnutrishno-peremishchenih-osib>.
14. Цибрівський Р. Місто й оновлення [Електронний ресурс] / Р. Цибрівський. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://ua.boell.org/sites/default/files/urban_study2.pdf.
15. Шевчук Л. Проблеми сегрегації нового житлового будівництва [Електронний ресурс] / Л. Шевчук. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemi-segregatsiyi-novogo-zhitlovogo-budivnitstva>.
16. Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность [Електронний ресурс] / П. Абрахамсон. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://ecsocman.hse.ru/data/247/864/1217/015aBRAHAMSON.pdf>.
17. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т.3. // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 25. Ч. I.
18. Arthurson, K. Social exclusion and housing / K. Arthurson, K. Jacobs., 2003.
19. Bauman Z. Globalization: The Human Consequences / Bauman., 1998.
20. Bourdieu P. The forms of capital / Bourdieu., 1986.

21. Duclos J. Polarization: Concepts, Measurement, Estimation / J. Duclos, J. Esteban, R. Debraj., 2002.
22. Esteban J. Social Decision Rules are Not Immune to Conflict [Электронный ресурс] / J. Esteban, R. Debraj. – 2001. – Режим доступа до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/24054175_Social_decision_rules_are_not_immune_to_conflict
23. Glass R. London: Aspects of Change / Glass. – 1964.
24. Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity / Goffman., 1963.
25. Ley D. Gentrification and the politics of the new middle class [Электронный ресурс] / Ley. – 1994. – Режим доступа до ресурсу: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/d120053#>.
26. Parkin F. Strategies of Social Closure in Class Formation. The Social analysis of class structure. Edited by F. Parkin. London, Tavistock Publications
27. Porter L. Whose Urban Renaissance?: An international comparison of urban regeneration strategies / L. Porter, K. Shaw., 2013.
28. Pratschke J. Social Polarisation, the Labour Market and Economic Restructuring in Europe: An Urban Perspective [Электронный ресурс] / J. Pratschke, E. Morlicchio. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: https://www.academia.edu/9909226/Social_Polarisation_the_Labour_Market_and_Economic_Restructuring_in_Europe_An_Urban_Perspective
29. Sen A. Social exclusion: Concept, application, and scrutiny [Электронный ресурс] / Amartya Sen. – 2000. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.think-asia.org/handle/11540/2339>.
30. Silver H. Social exclusion [Электронный ресурс] / Silver. – 1994. – Режим доступа до ресурсу: <http://bit.do/10-1002-9781405165518-wbeoss150>.
31. Silver H. Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms // International Labour Review. 1994. Vol. 133. P. 531–578.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Гайд 1. Глибинне інтерв'ю з представниками групи ВПО у Львові.

Тема дослідження: Механізми соціальної ексклюзії ВПО (на прикладі міста Львова)

Початок інтерв'ю

Привітання

Блок 1. Загальна інформація (Коротко)

Розкажіть про себе, будь ласка.

Де ви народились? Скільки вам років? Чим ви займаєтесь? Яка у вас освіта?

Б/лок 2. Життя до конфлікту (Коротко)

Чим ви займались до переїзду? Чому ви вирішили переїхати? Коли ви переїхали? (місяць, рік)

Блок 3. Переїзд.

Як сталося так, що ви обрали саме Львів для переїзду? Де ви жили одразу після переїзду? Чи відчували ви себе фінансово стабільно в момент переїзду? Чи мали родичів чи друзів у Львові? Бували тут раніше?

Чи Ви планували переїздити на довго? Чи Ви повернетесь у своє місто/село, якщо конфлікт урегулюється і території стануть частиною України?

Блок 4. Житло

4.1 Чи пошук житла був проблематичним для вас в момент переїзду? Для Ваших знайомих? З якими саме труднощами зіштовхувались?

4.2.1 Зараз ви орендуєте житло самостійно з друзями чи це Ваше помешкання?

4.2.2 Можливо ви пам'ятаєте, який у був бюджет для оренди вашого першого житла після переїзду?

4.2.3 Що для вас було важливо, коли ви шукали житло для оренди? (ціна, район, знайомі)

4.2.4 Скільки місць проживання Ви змінили за цей час? Чому?

4.3.1 Чи були у вас знайомі у Львові до моменту переїзду?
4.3.2 Чи допомагали Вам знайомі із пошуком житла? Якщо ні, то у який спосіб шукали житло?

4.4.1 Чи користувались Ви послугами ріелторських компаній?
4.4.2 Чи були у вас проблеми під час співпраці з ріелторськими компаніями? Які саме?
4.4.3 Чи використовували ви соціальні мережі або спеціалізовані пошукові системи для оренди житла? Якщо ні, то чому?
4.4.3 Чи були у вас якісь проблеми під час використання пошукових сайтів для оренди житла?

4.5.1 Чи відчували ви особливе ставлення до себе через те, що ви з Донецької, Луганської областей або Криму під час оренди житла з сторони ріелторів?
4.5.2 Чи відчували ви особливе ставлення до себе через те, що ви з Донецької, Луганської областей або Криму під час оренди житла зі сторони орендодавців?
4.5.3 Чи відчували ви особливе ставлення до себе через те, що ви з Донецької, Луганської областей або Криму після переїзду у повсякденному житті?

4.6.1 Чи отримали Ви якусь допомогу від місцевих чи центральних органів влади щодо забезпечення житлом?
4.6.2 Чи сподівались Ви отримати забезпечення житлом від місцевих чи центральних органів влади?
4.6.3 На Вашу думку, яку роль повинні займати місцеві чи центральні органи влади щодо забезпечення житлом осіб з Донецької, Луганської областей або Криму? Чому?

Чи маєте щось додати до нашої розмови?

Подяка за участь в опитуванні!

Таблиця-звіт проведення глибинних інтерв'ю з представниками групи ВПО у м. Львові.

Дата	Інтерв'юер	Формат опитування	Згода респондента на використання даних
29.03	Кашицький Віталій	Онлайн-інтерв'ю Львів	Так
31.03	Кашицький Віталій	Онлайн-інтерв'ю Львів	Так
02.04	Кашицький Віталій	Онлайн-інтерв'ю Львів	Так

Оціночний бланк наукового керівника для дипломної роботи

Студент/ка: _____

Науковий керівник/ка: _____

№	Критерії оцінювання	Бали (1 – найменша оцінка, 10 – найбільша)									
		Відхилення роботи без права публічного захисту									
1	Чітко та добре оформлена робота, адекватні обсяг та структура	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	Наявність в роботі та коректне застосування фахової соціологічної термінології	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3	Методологічна частина роботи: повнота та коректність аналізу праць дослідників з дотичної тематики	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4	Методична частина роботи: обґрунтування обрання та глибина опису методів дослідження	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	Ефективність використання схем, таблиць тощо для підтвердження аргументів чи додаткового структурування матеріалу	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6	Новизна, оригінальність, творчий підхід в роботі	1	2	3	4	5					
7	Використання найновіших наукових публікацій та наукової літератури, написаної англійською мовою чи мовами країн ЄС	1	2	3	4	5					
8	Грамотично, синтаксично та стилістично правильний текст	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9	Якість висновків	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10	Адекватне використання джерел та їх коректний опис у списку літератури (оформлення списку літератури)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Робота написана без порушення кінцевих термінів виконання її структурних компонентів	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ:										

Коментар наукового керівника дипломної роботи:
